

IMPLICAȚIILE PROBLEMEI ORIENTALE ASUPRA PRINCIPATELOR DUNĂRENE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

ION GH. ȘENDRULESCU

În primele decenii ale secolului al XIX-lea s-a accentuat slăbirea Imperiului otoman, ca urmare a agravării contradicțiilor pe plan intern și a loviturilor pe care le-a primit acest imperiu în războaiele purtate cu Imperiul habsburgic și cu Rusia țaristă în ultimele trei decenii ale secolului anterior. Slăbirea Imperiului otoman în perioada la care ne referim a influențat în mod favorabil tendința spre autonomie a celor două Principate dunărene: Moldova și Țara Românească, aceasta fiind încurajată și de Rusia țaristă, care avea tot interesul să slăbească tot mai mult dominația turcească în Peninsula Balcanică.

În acest context de împrejurări Poarta otomană a fost nevoită să dea Moldovei și Țării Românești, la 17/29 august 1802, câte un *hatașerif*¹, prin care erau stipulate drepturile și libertățile acestor țări și obligațiile ce le reveneau față de Poartă în viitor. Potrivit prevederilor acestui *hatașerif* domniile în cele două țări urmau să fie numiți de Poartă, pe o perioadă de 7 ani, iar dregătorii țării să se dea pămîntenilor, domnul fiecărei țări avînd cădere „...să aleagă și să rînduiască”² pe cei vrednici de aceste dregătorii. Nici un turc nu avea voie să se stabilească în Țara Românească sau Moldova, cumpărîndu-și pămînt, iar dregătorii turci nu puteau lua nimic din cele două țări peste obligațiile cuprinse în acest *hatașerif*. De asemenea, negustorii turci nu puteau practica comerțul în Principatele dunărene, fără aprobarea domnitorului sau a dregătorilor lui.

Drepturile cîștigate de cele două principate prin acest *hatașerif* arătau tendința spre autonomie administrativă din partea celor două principate și apărarea pieții interne de jafurile făcute de unii negustori turci necinstiți, care erau opriți să intre în principate, pentru a cumpăra mărfurile de care aveau nevoie. În conformitate cu prevederile *hatașerifului* din 1802, mărfurile de care avea nevoie Poarta otomană urmau să fie aduse în schelele (porturile) de la Dunăre și cumpărate la preț de monopol. În aceleași condiții erau cumpărate și de negustorii turci, care aveau dreptul să intre pe teritoriul principatelor, în baza aprobării date de domnitorii acestora sau de dregătorii lor.

Hatașeriful mai prevedea ca averile călugărilor decedați și nelegați de mănăstiri, sau ale mitropolitului decedat să rămîna ca pe vremuri „...ca un venit casei ce se cuvine la săraci și la sărmani și la alte fapte bune,”³ iar

¹ Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu și Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente* (1368—1900), Editura politică, București, 1971, p. 260—276.

² *Ibidem*, p. 273.

³ *Ibidem*, p. 274.

acele moșii ale Țării Românești și ale Moldovei, care erau trecute pe numele raealelor, dar fuseseră acaparate și stăpînite pe nedrept, să se reîntoarcă celor două țări.⁴

Tributul anual (haraciul), pe care cele două Principate dunărene erau obligate să-l plătească Porții otomane în viitor, era stabilit prin acest hatiserif la 619 pungi de bani pentru Țara Românească și la 135 de pungi și 445 de tl. pentru Moldova, ceea ce însemna o scădere simțitoare a tributului, cam ca pe vremea domniei lui Matei Basarab, favorizîndu-se astfel dezvoltarea economică a celor două țări.

Domnii celor două principate erau obligați, ca să citească acest hatiserif „...înaintea mitropolitului, episcopilor, arhimandriților și călugărilor și egumenilor și tuturor boierilor, boiernașilor și locuitorilor raealelor”,⁵ dîndu-i cuvenita respectare.

Deși Turcia, în condițiile amintite, fusese nevoită să dea Principatelor dunărene hatiseriful din 1802, ea avea să-l încalce după cîțiva ani, schimbîndu-l pe domnitorul Țării Românești, Constantin Ipsilanty, înainte de a împlini cei 7 ani de domnie, pe motiv că acesta ducea o politică filo-rusă.

În primul deceniu al secolului al XIX-lea Imperiul otoman trece prin noi dificultăți de ordin politic-militar, datorită mișcării revoluționare care a izbucnit în Serbia, în 1804, sub conducerea lui Karagheorghe și mai ales a războiului dezlănțuit de Rusia țaristă împotriva Turciei, în 1806, care s-a terminat în 1812, cu victoria armatelor ruse, conduse de generalii Bagration și Kutuzov. La acest război au participat și unități de voluntari români, conduse de Tudor Vladimirescu, iar tratatul de pace impus de Rusia Turciei la București, în 1812, a avut urmări negative asupra Principatelor dunărene, deoarece pe baza acestui tratat Rusia a anexat Basarabia.

În conformitate cu prevederile acestui tratat, locuitorii celor două Principate dunărene erau scutiți „...de orice impozit timp de doi ani, începînd din ziua schimbării instrumentelor de ratificare”, iar Poarta otomană era obligată să respecte „actele și convențiile”... anterioare în care erau stipulate privilegiile de care trebuiau să se bucure aceste principate.⁶

La începutul deceniului al III-lea al secolului al XIX-lea Imperiul otoman a trecut printr-o nouă criză de ordin politic-militar, datorită mișcării revoluționare din Grecia și revoluției din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, apreciată de Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, ca început al epocii moderne.⁷ Deși această revoluție a fost înăbușită de forțele armate turcești, Poarta otomană a fost nevoită să facă unele concesiuni Moldovei și Țării Românești, renunțînd la domniile fanariote și revenind în cursul anului 1822 la domniile pămîntene. Era un câștig pentru ambele țări, cu toate că Poarta otomană nu recunoscuse nici măcar autonomia administrativă a acestor țări.

⁴ *Ibidem*, p. 274.

⁵ *Ibidem*, p. 275.

⁶ *Ibidem*, p. 278.

⁷ *Ibidem*.

Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu a stimulat lupta poporului român pentru eliberarea națională și socială, pentru unitate și independență, accentuând criza feudalismului în țările române. În anii care au urmat după înăbușirea acestei revoluții și în ciuda faptului că forțele armate turcești au rămas câțiva ani în Moldova și Țara Românească, au fost elaborate de către elemente din rîndurile boierimii liberale din aceste țări mai multe proiecte de reformă și memorii, adresate îndeosebi țarului Rusiei, cu rugămintea de a sprijini pe lîngă Poarta otomană, soluționarea revendicărilor formulate. Dintre aceste proiecte de reformă și memorii mai importante sînt două: Proiectul (Memoriul) întocmit în decembrie 1821, de către boierii cu idei liberale din Țara Românească, în frunte cu Dinicu Golescu, care se refugiaseră la Brașov, în timpul revoluției din 1821 și Proiectul de constituție a Moldovei, elaborat în 1822, de un grup de boieri cu idei liberale, în frunte cu comisul Ionică Tăutu, Iordache Drăghici, Vasile Pogor și alții. Nu ne-am propus să analizăm în detaliu aceste două importante documente, ci vrem numai să subliniem, că dintre revendicările formulate se remarcă îndeosebi dorința obținerii autonomiei administrative și legislative, tendința de înlăturare a monopolului turcesc asupra comerțului exterior al celor două Principate dunărene și dobîndirea libertății comerțului, a dezvoltării manufacturilor și o mai bună organizare administrativă și economică, înlăturîndu-se abuzurile și jafurile făcute de boierimea conservatoare. Unele dintre revendicările formulate în aceste două proiecte de reformă au fost luate în considerare atunci cînd Rusia țaristă a impus Porții otomane unele convenții și tratate în care au fost incluse și prevederi referitoare la cele două Principate dunărene.

Amintim în primul rînd Convenția de la Akkerman, impusă de Rusia țaristă Porții otomane, la 25 septembrie/7 octombrie 1826, după ce Poarta otomană fusese obligată de către Marile Puteri europene să-și retragă trupele de ocupație din Principatele dunărene.

Prin această convenție Turcia promitea să completeze hatîșeriful pe care îl dăduse în 1802 Principatelor dunărene, în sensul că marii boieri, constituiți în divanele Moldovei și Țării Românești, aveau dreptul să aleagă domnii celor două țări, din rîndurile boierilor autohtoni, pe o perioadă de 7 ani, dar cu aprobarea Porții otomane și a Rusiei țariste. Moldova și Țara Românească erau scutite pe timp de 2 ani de tributul datorat Porții otomane, iar boierilor munteni și moldoveni, care se refugiaseră în timpul revoluției din 1821, la Sibiu, Brașov, Cernăuți, ori Chișinău, li se dădea dreptul să se reîntoarcă în țară, bucurîndu-se de toate drepturile și bunurile avute mai înainte.

Convenția prevedea că domnii celor două țări puteau fi numiți pentru încă o perioadă de 7 ani, dacă se dovediseră buni cîrmuitori și dacă divanurile de la București și Iași cereau Porții otomane acest lucru. După expirarea termenului de domnie, sau în cazul cînd domnul abdică, din motive de boală înainte de termenul stabilit, putea să reîntre în clasa boierilor, dar „...cu condiția să rămînă pașnic și liniștit“ și „fără a putea ...să redevină

membru al divanului, sau „...să ocupe vreo funcție publică“, ori să poată fi reales domn.⁸

Fiii domnului destituit sau care abdicase își păstrau calitatea de boieri și puteau să ocupe funcții publice în țară, ori să fie aleși domni.

Convenția reinnoia obligația pentru raialele Brăila, Giurgiu și Turnu. de a restitui proprietarilor din Țara Românească acele proprietăți acaparate pe nedrept. De asemenea, acorda „...locuitorilor celor două principate libertatea comerțului pentru toate produsele solului și industriei lor, de care ei vor putea dispune cum vor crede de cuviință, în afara restricțiilor impuse, pe de o parte, de proviziile datorate anual Sublimei Porți...“⁹ Rămâneau în vigoare prevederile hatașerifului din 1802, cu privire la procurarea și achitarea acestor provizii, iar boierii erau obligați „...să execute ordinele“ domnilor celor două țări. Ei nu puteau fi pedepsiți de aceștia „...fără ...să fi comis vreo greșală dovedită“ și numai „...după ce vor fi judecați conform legilor și uzanțelor țării.“¹⁰

Convenția mai prevedea ca divanurile de la Iași și București să ia măsuri pentru reorganizarea administrativă a celor două principate, elaborând în acest sens regulamente generale.¹¹

Privite în ansamblu drepturile câștigate de Moldova și Țara Românească, prin Convenția de la Akkerman, au o importanță deosebită. Din ele se desprinde dorința tot mai accentuată a populației din cele două țări, de a obține autonomia administrativă și legislativă a acestora, desființarea monopolului turcesc asupra comerțului exterior și proclamarea libertății de a face comerț, o mai bună organizare administrativă și anume ușurări în privința obligațiilor pe care Moldova și Țara Românească le aveau față de Poarta otomană. Unele din aceste drepturi fuseseră formulate ca revendicări în memoriile și proiectele de reformă elaborate de boierii cu idei liberale din cele două Principate dunărene, în anii de după înăbușirea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, dar ele n-ar fi fost recunoscute dacă Imperiul otoman nu s-ar fi aflat în plină decădere.

Spre sfârșitul deceniului al treilea al secolului al XIX-lea s-a accentuat și mai mult slăbirea Imperiului otoman, la aceasta contribuind în mare măsură războiul ruso-turc din 1828—1829, la care au participat unități de voluntari români, conduse de căpitanii : Gheorghe Magheru, Mihail Ciupagea și Ion Solomon. Rusia țaristă a câștigat și acest război, și-a impus Porții otomane un tratat de pace, care s-a încheiat la Adrianopol, în septembrie 1829. Articolul 5 al acestui tratat trimitea la un Act separat relativ la principatele Moldova și Țara Românească, din 2/14 septembrie 1829. Acest act are o importanță deosebită pentru cele două principate dunărene, iar prevederile lui au influențat dezvoltarea social-economică și politică a acestora.

De la bun început, cele două mari puteri, Turcia ca suzerană și Rusia țaristă ca protectoare, recunoșteau autonomia administrativă și legislativă a celor două Principate dunărene, Moldova și Țara Românească, acestea avînd

⁸ *Ibidem*, p. 281.

⁹ *Ibidem*, p. 282.

¹⁰ *Ibidem*, p. 283.

¹¹ *Ibidem*.

dreptul să se organizeze din punct de vedere administrativ intern, fără amestec din afară și să-și facă legi proprii. Această autonomie nu echivala cu independența în adevăratul sens al cuvântului, deoarece cele două țări nu aveau libertatea să hotărască și în problemele de politică externă, acest drept fiind rezervat Porții otomane, în calitate de putere suzerană.

S-a hotărât ca durata de guvernare a domeniilor Moldovei și Țării Românești „...să nu mai fie limitată la șapte ani, ca în trecut, ci ca ei să fie de acum înainte investiți cu această demnitate pe viață, în afară de cazurile de abdicare de bunăvoie sau de destituire...”¹² Aceștia reglementau treburile interne ale celor două țări, consultând divanurile respective și nu puteau fi stingheriți în administrarea lor internă. Prin acordarea investiției domnilor pe viață se întărea și mai mult autonomia administrativă, iar domnii nu mai puteau fi înlăturați după bunul plac al sultanului.

Poarta otomană era obligată să restituie Țării Românești cetățile: Brăila, Giurgiu și Turnu, cu teritoriile din cadrul raialelor, iar ca hotar între cele două țări se stabilea thalwegul Dunării (fundul văii fluviului) și cum malul drept al Dunării era mai abrupt, aceasta făcea ca majoritatea insulelor dinspre malul stîng să revină Țării Românești. O asemenea prevedere marca un pas înainte spre independență, în sensul că aceste teritorii, stăpînite multe secole de Imperiul otoman, reveneau pentru totdeauna Țării Românești. În același timp avea și o importanță de ordin economic, cetățile: Brăila, Giurgiu și Turnu devenind importante debușee pentru mărfurile care ieșeau sau intrau în Țara Românească.

Se desființa monopolul turcesc asupra comerțului exterior al Moldovei și Țării Românești și li se acorda libertatea deplină asupra comerțului pe Dunăre și Marea Neagră. În felul acesta cele două Principate dunărene aveau posibilitatea să intre tot mai mult în circuitul pieții europene și să-și valorifice produsele în condiții mai avantajoase, la prețul de liberă concurență. Se ușura de asemenea ascensiunea relațiilor de producție capitaliste în cele două țări.

Guvernele celor două Principate dunărene aveau dreptul în virtutea autonomiei administrative interne, de care se bucurau, „...să stabilească nestingherit cordoane sanitare și carantine de-a lungul Dunării și în altă parte în țară unde va fi nevoie de ele”, ale căror regulamente sanitare trebuiau respectate de toți „...străinii care ajung acolo”.¹³ Pentru paza acestor carantine și cordoane sanitare se formau gărzii armate, din soldați indigeni, iar numărul lor era reglementat de fiecare domnitor, în înțelegere cu divanul țării respective. Cordoanele sanitare și carantinele instituite prin Tratatul de la Adrianopole, din 1829, aveau menirea nu numai să oprească extinderea epidemiei de ciumă, sau a altor boli molipsitoare, ci jucau și rolul de apărare a frontierelor principatelor, împotriva celor din afară, care veneau cu gânduri necinstite.

Pe baza acestui tratat Poarta otomană nu mai avea dreptul să se aprovizioneze din Principatele dunărene, cu mărfurile de care avea nevoie, decît la prețul de liberă concurență. „Valahia și Moldova — preciza tratatul — vor

¹² *Ibidem*, p. 285.

¹³ *Ibidem*, p. 286.

fi dispensate pentru totdeauna de a furniza grânele și alte mărfuri de consum, oile și lemnul de construcție pe care erau obligate să le livreze mai înainte¹⁴.

Cele două principate erau scutite să mai dea Porții otomane „...muncitori pentru lucrările de fortificații“ și de alte corvezi, dar aveau obligația să plătească acesteia haracul (tributul anual), cuantumul acestuia urmînd a fi stabilit ulterior, de comun acord. De asemenea, la reînnoirea domnului, decesul, ori destituirea legală a acestuia, fiecare principat era obligat să plătească Porții o sumă echivalentă cu tributul anual.

Ținînd seama de calamitățile îndurate de locuitorii celor două principate în timpul războiului, Poarta otomană îi scutea pe timp de doi ani de plata impozitelor anuale, începînd din ziua în care trupele rusești vor fi retrase din principate.

Poarta otomană se angaja „...să confirme regulamentele administrative... făcute potrivit dorinței exprimate în adunările formate din cei mai notabili locuitori ai țării“, în timpul administrației rusești în principate. Aceasta însemna, de fapt, respectarea autonomiei administrative și legislative a fiecărei țări, deși Poarta otomană își rezerva dreptul de putere suzerană, iar Rusia țaristă devenea putere protectoare a celor două principate.¹⁵

Prevederile actului separat din 2/14 septembrie 1829, relativ la principatele Moldova și Țara Românească, au avut urmări pozitive asupra dezvoltării acestora, mai ales din punct de vedere economic și politic, grăbind ascensiunea relațiilor de producție capitaliste și stimulînd dezvoltarea forțelor de producție în Principatele dunărene în aceeași direcție.

Pe plan politic, obținerea autonomiei administrative și legislative a celor două principate, chiar dacă nu echivala cu o independență deplină, ele marcau totuși un pas înainte spre această independență și arătau slăbirea dominației otomane asupra acestora.

Sociologul Ștefan Zeletin referindu-se la Tratatul de la Adrianopole din 1829 sublinia că importanța lui pentru Principatele dunărene consta în aceea că o dată cu intrarea acestor principate în circuitul pieții europene, prin tratatul respectiv, au început să se formeze relații de producție capitaliste în țara noastră. Este o exagerare, firește; relațiile de producție capitaliste apăruseră în țările române încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind determinate în principal, de schimbarea caracterului forțelor de producție. Acestea începînd să se dezvolte în direcția capitalismului au subminat vechile relații de producție feudale, favorizînd apariția relațiilor capitaliste. Intrarea Principatelor dunărene în circuitul pieții europene, odată cu proclamarea, prin Tratatul de la Adrianopole, din 1829, a libertății comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, a stimulat ascensiunea relațiilor de producție capitaliste în Principatele dunărene, iar activitatea comercială a porturilor dunărene: Braïla și Galați s-a dezvoltat în mod simțitor după 1829.

Karl Marx, în *Insemnările sale despre români*, sintetizează prevederile Tratatului de la Adrianopol, din 2/14 septembrie 1829, în următoarele puncte: „Cetățile turcești de pe malul stîng al Dunării și de pe malul Prutului vor fi dărîmate și teritoriul dependent de aceste fortărețe va fi resti-

¹⁴ *Ibidem*, p. 287.

¹⁵ *Ibidem*, p. 288.

tuit Principatelor. Domnii vor fi numiți pe viață („adică ei nu vor putea fi depuși decît cu consimțămîntul Rusiei“). Poarta renunță la dreptul său de a preleva contribuții în natură și în bani, la dreptul de a cere prestații de serviciu, la dreptul de a fixa prețul produselor; consimte la deplina libertate a comerțului; drept compensație pentru abandonarea tuturor acestor drepturi îi va fi acordat un tribut anual fix. Poarta se angajează să confirme regulamentele administrative făcute în timpul ocupației Principatelor de către Rusia. Principatele vor rămîne 10 ani sub ocupația militară a rușilor pînă la plata despăgubirilor de război, fixate la 125 milioane franci. Se vor acorda 10 ani Turciei pentru a le plăti.“¹⁷

Din cele arătate în comunicarea de față, rezultă că pe măsură ce se accentuează slăbirea Imperiului otoman, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, Poarta otomană este nevoită să facă unele concesii Principatelor dunărene, luînd în considerare o parte din cererile formulate de elementele progresiste din cele două principate. Aceste concesii, înscrise în actele pe care le-am analizat pe scurt, au favorizat dezvoltarea economică și politică a Moldovei și Țării Românești, vădindu-se tendința spre independență, chiar dacă aceasta le-a fost acordată, la început, numai sub forma autonomiei administrative și legislative.

¹⁷ K. Marx, *Insemnări despre români*, Editura Academiei, București, 1964, p. 118.